

VERSLAG

R/2926

Vergadering:	Raad, nr. 724 (498 ^{ste} openbare vergadering)
Datum en tijd:	30 augustus 2019, 10:15 uur
Plaats:	SER-gebouw, Den Haag
Aanwezig:	De Boer, Boufangacha, Busker, Calon, Ten Dam, Van Eijck, Eski, Van Geest, Van Gestel, Ghorashi, Hoffer, Van Holstein, Hunnago, Jaarsma, Jong, De Jong, Kaanen, Kroes, De Leeuw, Lindeboom, Maessen, Melkert, Noordman, Post, Puffers, Van der Veen, Verhulp, Van Waayenburg, Van Weegberg, Weurding, Van Woerkom, Van Wijngaarden
Genodigde jongeren:	Brands, Van Engen, Van der Hel, Van Kempen, Kools, Snel, Welling
Voorzitter:	Hamer
Secretariaat:	Timmerhuis (algemeen secretaris), Kuik (technische ondersteuning), Jansen (notulist), Van Driel (secretaresse)

1. Opening

De *voorzitter* opent de vergadering om 10:25 uur met een welkom, in het bijzonder aan Bas van Weegberg, voorzitter FNV Jong, voor het eerst aanwezig als raadslid. Zijn debuut gaat vergezeld van veel publiciteit rond de eerste verkenning van het SER Jongerenplatform.

2. Ingekomen en verzonden stukken, mededelingen (R/2920)

Er zijn geen ingekomen stukken en mededelingen.

3. Verslag 21 juni 2019 (R/2921)

Het verslag wordt zonder opmerkingen ongewijzigd vastgesteld.

4. Actualiteiten

Dit onderwerp, aldus de *voorzitter*, is besproken in het DB maar wordt vanwege de agenda voor dit moment overgeslagen.

5. Verkenning 'Overleg met en consultatie van de sociale partners in de publieke sector' (R/2922) (door DB-SER vastgesteld)

In najaar 2017, leidt de *voorzitter* in, is de vraag van de minister BZK gekomen om de mogelijkheden te verkennen om de sociale partners in de publieke sector te betrekken bij te consulteren over en advisering bij de SER en de Stichting van de Arbeid over voorgenomen algemene wetgeving en beleid. Aanleiding was de invoering van de Wet normalisering rechtspositie ambtenaren (Wnra). Per 1 januari 2020 gelden hierdoor in grote delen van de publieke sector voor de werknemers dezelfde sociale regelingen en arbeidsvoorwaarden als in de marktsector.

Het DB-SER heeft in dit geval zelf als commissie gefunctioneerd, geholpen door een begeleidingsgroep. Het secretariaat heeft gesproken met de belangrijkste partijen in SER, Stichting en publieke sector. Vervolgens is bekeken hoe betrokkenheid van publieke sociale partners bij SER en de Stichting geregeld is. Voor de meeste centrales

van overheidspersoneel is dit goed geregeld, aangezien zij aangesloten zijn bij werknemersorganisaties in de SER. Werkgevers uit de publieke sector daarentegen zijn geen lid van een centrale ondernemersorganisatie. Zij werken namelijk niet voor eigen rekening en risico maar voeren politiek bepaalde taken uit, gefinancierd uit de door de politiek bepaalde budgetten. Bovendien zijn kabinetssectoren naast werkgever ook wetgever en verantwoordelijk voor algemene wetgeving en beleid.

Het afgelopen jaar hebben de werkgevers in overheidssectoren en centrale overheden zich georganiseerd in de Stichting Zelfstandige Publieke Werkgevers. Bij hen speelt de wetgevende rol veel minder, aangezien zij niet over algemene wetgeving en beleid gaan. Zij richten zich vooral op hun rol als werkgever en hebben het meest nadrukkelijk aangegeven dat zij zich graag willen aansluiten bij het sociaal overleg in de marktsector. Voor een deel is er al overleg: op bureauniveau vindt overleg plaats met VNO-NCW en MKB NL. Daarnaast probeert de SER om werkgevers uit de publieke sector regelmatig te betrekken bij commissiewerk (bijvoorbeeld Arbo, SCOOR, diversiteit in bedrijven).

De begeleidingsgroep heeft opties bekeken en geconcludeerd dat verbeteringen mogelijk zijn. Publieke sectoren ondervinden zelf ook gevolgen van wetgeving waar zij bij betrokken zijn. Tegelijkertijd is er een verschil in perspectief tussen werkgevers uit de publieke en de private sectoren. Vandaar het voorstel om niet de structuur te veranderen, maar te beginnen met periodieke afstemmings- en coördinatieoverleg tussen de SER-voorzitter, sociale partners in de marktsector, de zelfstandige publieke werkgevers en de centrale voor het overheidspersoneel. In dat overleg zijn ook de activiteiten te bekijken en waar betrokkenheid wenselijk, nodig en mogelijk is. Samen met de publieke werkgevers is dit voorstel afgestemd tot een advies aan de minister van BZK. Afgesproken is over twee jaar te evalueren of er nadere stappen nodig zouden zijn.

De vraag ligt zodoende aan de raad voor om het briefadvies vandaag vast te stellen.

De heer *Boufangacha* geeft namens de vakbeweging aan dat al langer het vraagstuk speelt hoe de publieke sector meer betrokken kan raken bij wat gaande is bij de SER en de Stichting van de Arbeid. De brief zet uiteen dat op onderdelen de dynamiek tussen wat speelt in publieke sectoren en in marktsectoren anders is. Op het sociale vlak zijn er overeenkomsten (denk aan arbeidsvoorwaarden, arbeidsomstandigheden, toekomstbestendigheid). Economisch gezien daarentegen verdienen de marktsectoren geld, terwijl de publieke sectoren belastinggeld besteden aan publieke voorzieningen. Vooral de normalisatie heeft ervoor gezorgd dat met name de niet-Rijkssectoren, in weerwil van de economische andere positie, steeds meer hetzelfde beeld krijgen als de marktsectoren. Het is dan ook verdedigbaar om afstemming en coördinatie te zoeken tussen de tafels in de marktsector en de publieke sector, in het bijzonder de zelfstandige publieke werkgevers.

Hij roept publieke partijen wel op om speciaal op publieke thema's onderling het overleg op te zoeken en daarin meer te investeren. De evenknie van de SER, de ROP, is de afgelopen twintig jaar amper bij elkaar gekomen, terwijl in de ROP in het bijzonder de zelfstandige publieke werkgevers (zonder de Rijkssectoren) gestructureerd de dialoog kunnen aangaan met de publieke werknemersvertegenwoordigingen.

Deze brief zal de partijen helpen om verder aan de slag te gaan met vormgeven aan de overlegstructuur en, hopelijk, tot een organisatiestructuur te komen die eraan bijdraagt dat de thematiek in de publieke sectoren (in het bijzonder de zelfstandige publieke sectoren) in centraal overleg verder vorm gaat krijgen.

Door middel van het coördinatieoverleg onder leiding van de SER-voorzitter kunnen partijen elkaar tijdig informeren over zaken die op hoofdzaak spelen. Ad hoc is indien wenselijk aldus afstemming en coördinatie te initiëren.

Het is een brief waarvan de raad, met dank, volgens hem met veel steun en belangstelling naar zal kijken, evenals naar de invulling van de dialoog rond met name de specifieke publieke thema's.

De heer *De Boer*, sprekend namens de werkgeversgeleding, wil zijn bijdrage kort houden. Hij dankt voor het goede advies, dat goed is uitgelegd door de voorzitter, en voor de wijze van totstandkoming. Met een zaal vol jongeren hecht hij eraan te onderstrepen dat het verstandig is rustig aan te beginnen.

De heer *Van der Veen*, betrokken namens kroonleden en DB bij begeleidingscommissie en brief, merkt op dat de kroonleden heel positief staan ten opzichte van het verzoek. Ook zijn zij blij met de verkenning door het SER-secretariaat naar de rollen van publieke werkgevers en de verschillende opties tot vormgeving van het overleg. Bij sommige opties was de conclusie dat er enige spanning bestond tussen de rollen van zelfstandig publieke werkgevers en participatie in de SER. De kroonleden ondersteunen het voorgestelde advies van harte. Hij voegt hieraan toe dat vele organisaties waar het hier om gaat, al betrokken worden en zullen blijven in commissies en adviestrajecten.

De *voorzitter* gaat over tot vaststelling van het advies en dankt het secretariaat, in het bijzonder Gerard van Essen. [De raadsleden geven met applaus blijk van hun instemming.]

6. Ontplooiingskansen Jongeren: 'Hoge verwachtingen, Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2019' (R/2923)

De beide vicevoorzitters achter de bestuurstafel maken plaats voor twee vertegenwoordigers van hun jongerenorganisaties als tijdelijke vicevoorzitters: Bas van Weegberg (voorzitter FNV Jong) en Jessie Brockhoff (vicevoorzitter Jong Management). Zij stellen zichzelf kort voor.

Inleiding op de verkenning en eerste reacties

De *voorzitter* geeft een korte introductie van deze eerste verkenning van het Jongerenplatform. In december jl. heeft de Tweede Kamer bij de SZW-begroting verzocht om een tweejaarlijkse verkenning over de positie van jongeren, onder regie van het Jongerenplatform.

De eerste verkenning schept hoge verwachtingen, ook voor de daaropvolgende verkenningen. Het onderwerp blijkt bijzonder aan te spreken in de journalistiek: in Nieuwsuur en in vrijwel alle kranten was het onderwerp terug te vinden. Naast een begin is het rapport ook een afsluiting van een lang proces van totstandkoming en van de eerste fase van het Jongerenplatform. Het Jongerenplatform is voorzien van een begeleidingsgroep met participatie vanuit de SER en de daarin vertegenwoordigde organisaties. Procesmatig en in reflecterende zin hebben zij adviezen gegeven.

Het was voor spreekster heel interessant het verschil te zien hoe jongeren dit anders doen dan de rest van de raad. Ze vond het heel leuk bij de interviews te horen hoe de jongeren dit zelf hebben beleefd. Ze hebben met veel enthousiasme verteld over het overbruggen van de verschillen en elkaar vinden in het aangeven van zowel kansen als zaken om aan te pakken. Zij zijn de beste reclame voor het poldermodel geweest. Er is veel werk verzet om ervoor te zorgen dat de verkenning niet alleen een product was van de jongeren van de aangesloten organisaties. Er zijn ook enquêtes gehouden en werkbezoeken gedaan en er is veel materiaal van het SCP en anderen benut. Het SER-secretariaat heeft veel materiaal gezocht.

[Er wordt een promotiefilmpje getoond van drie minuten. Ook is er een korte versie voor met name Instagram en Twitter (een minuut). In dit filmpje vertellen jongeren over hun ervaringen van onzekerheid, studieschuld, wonen, zoeken naar vastigheid, toekomst opbouwen, hoge druk en hoge kosten, en wetgeving die averechts lijkt te werken. De afsluitende mededeling is dat Sociaal-Economische Raad samen met jongeren gekeken

heeft naar hun kansen en belemmeringen voor de toekomst. Voor de verkenning wordt verwezen naar www.ser.nl]

Als eerste reactie benadrukt de heer *Weegberg* de belangrijke gezamenlijkheid die het Jongerenplatform hier toont. Verder is het een verhaal over hoe de effecten over de hele breedte van het spectrum (woningmarkt, arbeidsmarkt, onderwijs) op elkaar ingrijpen. Het effect is weleens omschreven als een gifcocktail en hij noemt het belangrijk dit op de kaart te zetten en in kaart te brengen.

Mevrouw *Brockhoff* zegt vanuit de ondernemers vooral kansen te zien. Veel jongeren starten met ondernemen en er is een gunstig klimaat voor. De helft stopt, maar de helft gaat ook door. De insteek vanuit Jong Management is om de helft die stopt meer mogelijkheden te geven om de volgende slag te maken. Dit sluit aan bij wat in het filmpje wordt gezegd over werknemers meer bieden om een volgende stap te maken. Zij ziet kansen maar ook ruimte tot verbetering.

De *voorzitter* introduceert Luce van Kempen, die langzamerhand en op natuurlijke wijze in haar plaats voorzitter van het Jongerenplatform is geworden. Mevrouw Van Kempen is lang voorzitter geweest van de NJR en er is afgesproken dat zij het proces richting pers en Tweede Kamer nog zal blijven begeleiden.

Mevrouw *Van Kempen* geeft een presentatie wat het Jongerenplatform met de verkenning heeft gedaan. In de media is daar nu veel aandacht voor. Vier jaar geleden is de grondslag gelegd. Het Jongerenplatform is toen met een manifest gekomen dat gebaseerd was op het SCP-rapport 'De toekomst tegemoet' en wat dat betekende voor hun generatie. Een halfjaar geleden stond zij eveneens voor de raad, samen met de heer Eski.

Het secretariaat heeft veel spuurwerk gedaan door alle beschikbare cijfers over de jongerengeneratie bij elkaar te nemen. Ook is er een enquête gedaan en een grand tour in het land gehouden om naast de cijfers de belevingen en ervaringen van jongeren op te halen.

Hieruit zijn bijzondere verhalen gekomen. Zo accepteren jongeren ruim 40 procent aan woonquote terwijl het NIBUD een norm hanteert van maximaal 30 procent. Dan lijkt haar iets mis te gaan met de spaargelden. Ook is gekeken naar wat er gebeurt op andere mijlpalen in de levensfasen: studeren, woning kopen, toekomst op de arbeidsmarkt, gezin vormen.

Er zijn veel belemmeringen te zien, maar onder de jongeren met wie gesproken is, leeft ook veel ambitie en veel energie en veel dankbaarheid over hoe het land ervoor staat en welke kansen men krijgt. Het Jongerenplatform wil dit graag doorzetten maar ziet ook dat dit moeilijk wordt.

De belangrijkste conclusie is dat de maakbare samenleving steeds minder maakbaar lijkt te worden. Het beklimmen van de sociale ladder is voor jongeren niet alleen maar een kwestie van het goede diploma halen en je best doen op het werk. Steeds vaker spelen sociale achtergronden en wie jezelf dan wel je ouders kent/kennen, een rol bij een volgende stap op de ladder.

Waar beleid los bezien soms goed te verdedigen is, blijkt juist de stapeling en samenhang tussen beleidsterreinen de knelpunten en risico's voor jongeren te versterken. Iedere keer afwentelen op een volgende generatie zorgt voor een steeds grotere valse start. Het resultaat is een tragere weg naar een zelfstandig bestaan en een toenemende prestatiedruk. Dat is niet jammer voor alleen het individu (tegenslagen en wat onzekerheid hoort ook bij deze levensfase). Het betekent vooral iets voor de samenleving, de wijze van doorgeven daarvan en zorgen voor de generaties die zijn voorgegaan.

Om dat tij te keren doet het Jongerenplatform een aantal aanbevelingen om het systeem te veranderen en een verloren generatie tegen te gaan. Het is belangrijk te

kijken naar het totale beeld van beleidsmaatregelen en naar het langetermijneffect van deze som voor jong en oud. Vandaar het pleidooi om een generatietoets in te voeren, en bij toekomstige verdelingsvraagstukken niet alleen te kijken naar wat op dat moment betekende voor die doelgroep, maar naar de samenhang te kijken die belemmeringen opleveren voor het betreden van de woningmarkt, later kunnen mantelzorgen e.d. Daarnaast vraagt het platform aandacht voor de ongebreidelde prestatiedruk en moet het sociaal leenstelsel beter worden bestudeerd. Daarbij moet worden nagedacht over passende alternatieven.

Zender 3FM heeft het Jongerenplatform een adviesclub benoemd. Zij vat dit op als een compliment en hoopt dat het platform dit vaker gaat doen. Met deze verkenning heeft het Jongerenplatform zichzelf veel huiswerk bezorgd voor over de eerstvolgende verkenning over twee jaar. Ze hoopt dat de raadsleden even enthousiast zijn en dat het mogelijk is om gezamenlijk zaken in beweging te krijgen.

De *voorzitter* bedankt mevrouw Van Kempen hartelijk voor al het werk en hun leuke samenwerking. Op een gegeven moment is zij zelfs "het kroonlid van het Jongerenplatform" genoemd.

[De raadsleden geven blijk van hun instemming met applaus.]

Reflectie op de verkenning vanuit de drie geledingen

De heer *De Leeuw*, sprekend namens de werkgevers, noemt als winst dat er niet over de jongeren gesproken is maar door en met jongeren. Hij is blij met de brede oriëntatie en de integrale benadering en de positieve insteek. Dat laatste leest hij ook vanuit de werknemerskant. Evenals de jongeren maakt hij zich zorgen over de tweedeling, die wat hem betreft snel gestopt moet worden.

Hij heeft wel kanttekeningen bij de verkenning. Bij de conclusie om veel te onderzoeken is er het risico dat er niets gebeurt. Ook is voor hem niet duidelijk wat niet het meeste gewenst is en wat de grootste problemen zijn. De uitdaging ligt wat hem betreft erin om in de raad en ook door de jongeren zelf te komen tot een keuze voor enkele quick wins. Hij heeft hiertoe suggesties die hij later aan de orde zal stellen.

Sprekend namens de vakbeweging stelt de heer *Eski* dat twijfels over aandacht van de polder voor jongeren met deze verkenning zijn opgelost. Jongeren hebben het onderwerp op de agenda gezet. Er is integraal gekeken naar domeinen die met elkaar samenhangen. Vanuit jongerenperspectief is vaak te zien dat de problemen op arbeidsmarkt, woningmarkt en onderwijs niet los van elkaar zijn te beschouwen. De kracht van deze verkenning is opmaken van de balans van deze generatie. De conclusie is dat, naast het feit dat er veel goed gaat, er veel werk aan de winkel is. Bij het investeren in de infrastructuur zoals genoemd door de heer de Boer in De Telegraaf, hoort voor hemzelf ook investeren in de sociale infrastructuur – wat hem betreft zijn dat de toekomstige generaties. Hij is blij dat de jongeren het ambacht van polderen in het Jongerenplatform leren en via overleg dit resultaat hebben bereikt.

Sprekend namens de kroonleden geeft de heer *Van Eijck* aan dat deelnemen aan de begeleidingscommissie voor hem een feestje is geweest. Hij dankt de jongeren voor de belangrijke les om dit soort processen niet monodisciplinair aan te pakken, maar veel meer het perspectief te draaien en te kijken naar de mensen om wie het gaat. De jongeren hebben het perspectief omgedraaid door de jongeren centraal te stellen bij wat op hen afkomt vanuit onderwijsinstellingen en huisvestingsorganisaties e.d. Eerder is dit gezien bij probleemjongeren en met de patiënt centraal stellen in de gezondheidszorg.

Vraaggesprek over de verkenning met de zaal onder leiding van Wouter Kools en Timon van Engen met behulp van de tool Mentimeter

Gespreksleiders *Wouter Kools* (VCP Young Professionals) en *Timon van Engen* (tot voor kort in JOB, de belangenbehartiger van mbo-studenten) stellen elkaar voor. Jongeren,

merken zij op, hebben met de verkenning de SER weer goed op de kaart gezet. Ook de panelleden uit de raad stellen zich kort: *Sieto de Leeuw* (ABU), *Semih Eski* (CNV Jongeren, lid AB CNV) en *Steven van Eijck* (kroonlid en lid begeleidingsgroep). De gespreksleiders stellen vragen aan de raadsleden en de publieke tribune via Mentimeter (inloggen op www.menti.com met een code) en bespreken de antwoorden met de panelleden naar aanleiding van de ingevulde reacties.

-Vraag 1. Welke kansen heb je ervaren als jongere?

De heer *Van Eijck* heeft vroeger zelf ook bijgeklust. Opvallend is de grote diversiteit in de reacties op het scherm. Het aantal kansen is op zich zeer groot en jongeren zien die ook wel, maar de grote vraag is of de juiste kansen de juiste jongeren bereiken. Het Jongerenplatform heeft treffend een soort 'onzichtbare muur' gesignaleerd tussen enerzijds mensen met sociaal netwerk en met de cultuur om die kansen te benutten, en anderzijds mensen voor wie dat niet is weggelegd. Het is zaak ernaar te kijken hoe jongeren die niet tot het netwerk behoren, toch die kansen kunnen benutten. Desgevraagd geeft spreker verschillen met zijn eigen jeugd aan. In zijn tijd kon je veel langer studeren en kon je lid zijn van een studentenvereniging en bijbaantjes hebben. Bij ook zijn – inmiddels afgestudeerde – dochters heeft hij gezien dat de druk vanuit de studie, ook gelet op het sociaal leenstelsel, studieadviezen e.d. thans veel groter is. In een latere fase kun je ertegen aanlopen dat je misschien beter een andere studie of andere studentenactiviteiten had moeten doen. De kansen zijn er, maar het is zaak ervoor te zorgen dat die evenwichtig worden ervaren gedurende de opleiding.

-Vraag 2. Welke belemmeringen heb je ervaren als jongere? Zijn de belemmeringen anders geworden?

De heer *Eski* zegt dat jongeren anders dan ouderen niet kunnen terugblikken op een andere tijd, maar dat zij zich nog midden in de fase van mijlpalen bevinden. Hijzelf heeft kunnen doorstuderen van vmbo naar master, maar hij ziet in zijn omgeving dat dit steeds minder gebeurt. Hij ervaart het als raar om een rapport te lezen over anonieme jonge mensen, waarvan jezelf er ook een bent.

De heer *De Leeuw* noemt het beeld uit de verkenning herkenbaar. Over vroeger waren zaken aan de hand als geen huis kunnen krijgen, geldgebrek, werkdruk. De vraag is te stellen hoe het kan dat daarin in veertig jaar geen vooruitgang is geboekt. Idealiter zou men op basis van de verkenning daarin concreet meters moeten maken en niet alleen maar blijven studeren aan vervolgstudies, maar actievoeren, met goede voorstellen komen en zorgen dat die geïmplementeerd kunnen worden.

Hij geeft een tip om als jongere aan een hypotheek te komen: in de sector van de ABU is daarvoor een oplossing gevonden door de 'perspectiefverklaring' in plaats van een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd. Dit idee kan veel breder worden toegepast. Banken, is zijn ervaring, zijn hiervoor goed te vinden.

Aan discriminatie op de arbeidsmarkt moet snel een einde worden gemaakt. Het mag niet zo zijn dat allochtone jongeren in het mbo geen stage kunnen lopen. Hiervoor, betoogt hij, bestaat een grote gezamenlijke verantwoordelijkheid en ook hier zijn snel meters te maken wanneer ieder hier dit tot een serieus onderwerp maakt.

De heer *De Boer* vindt het rapport en de aanbevelingen heel goed. Netwerken sluit aan op het fenomeen van discriminatie dat er nog steeds is.

Hij is voorzitter van de Taskforce Jeugdwerkloosheid geweest en hij kon in deze verkenning constateren dat ruim 90 procent van de mbo-studenten het goed doen, maar dat vijf à 10 procent problemen heeft. Heel vaak al heeft dit te maken met de netwerken waarin je zit en waar je naartoe zou willen, en dit punt zag hij al terugkomen. Hij is het er geheel mee eens om discriminatie aan te pakken, maar het is nodig te bespreken hoe ertussen komen te doen valt. Daarvoor moet men samen de hand aan de ploeg slaan.

Mevrouw *Jong* plaatst de kritische noot dat voor dit onderwerp momenteel alleen heren op het podium staan. Ze vindt het goede van de verkenning dat deze een breed perspectief hanteert. Er loopt een SER-traject over diversiteit in en op weg naar de top, waar een stuk in staat over arbeidsdiscriminatie – een belangrijke hindernis in deze generatie, ook in de weg naar de top voor mensen met een andere culturele achtergrond en voor vrouwen. Ze stelt voor de elementen van de generatietoets ook op dit adviestraject over diversiteit van toepassing te verklaren, om te beginnen met de vergadering hierover in de commissie deze middag.

De heer *Eski* wil de generatietoets ook meegeven aan de uitwerking van het Pensioenakkoord en Klimaatakkoord, met keuzes voor verdelingsvraagstukken op de langere termijn. De overheid bekijkt op langere termijn wel de consequenties voor de overheidsfinanciën, maar er is geen instrument om te kijken wat het betekent voor de houdbaarheid op langere termijn voor het beleid bij generaties. Hij denkt aan beleggen bij de Raad van State of het CPB.

Ook mevrouw *Ghorashi* geeft haar complimenten voor het prachtige werk en de manier waarop jongeren de media te woord hebben gestaan. Wat netwerken betreft, zijn sociaal netwerken en contacten heel belangrijk voor ontwikkeling. Talent alleen is niet genoeg. Ze benadrukt dat het heel belangrijk is in sociale netwerken het gevoel van veiligheid en inclusief klimaat mee kunnen nemen. Ze ziet gebeuren en weet ook uit onderzoek dat jongeren met allochtone minderheidsachtergrond zich in gangbare netwerken niet altijd veilig voelen. Thuisgevoel is erg belangrijk om te kunnen excelleren. Studies tonen dat etnische groepen vaak in zichzelf met elkaar geestverwanten vinden. Dat betekent op lange termijn dat zij misschien niet de juiste contacten krijgen om te kunnen groeien. Om veiligheid te bereiken is het belangrijk het verhaal van de mensen zelf centraal te stellen en niet alleen van de eigen aannames uit te gaan van wat goed zou zijn.

De heer *De Boer* geeft een voorbeeld van een Turkse studentenvereniging aan een universiteit, die hij aangeraden heeft om meer te mengen aangezien hun netwerk dan breder wordt. Dit is gezien hun opleidingsniveau nog relatief gemakkelijk. Hij vraagt zich af of het niet nodig is om mechanismen in de samenleving te bedenken om met name culturele diversiteit meer dooreen te mengen, zoals vroeger de dienstplicht.

Mevrouw *Hamer* vertelt dat zij in de interviews geprobeerd heeft uit te leggen wie er precies aan de ene of de andere kant van de 'onzichtbare muur' staat. Zij merkt dat het niet alleen zit in culturele diversiteit of hoog-laag opgeleid, maar bijvoorbeeld ook op ouders die wel of niet connecties hebben en wel of geen zicht op de regelingen: in SCP-termen het sociale kapitaal. Bij de opleidingen zijn de regels steeds complexer geworden. Er zijn veel jongeren die, als het fout gaat in de opleiding of bij het zoeken van een stage, niet hun mond durven opendoen om te klagen. Stage zoeken is echter vaak moeilijk, terwijl de opleiding ervan uitgaat dat studenten het allemaal zelf doen en zelf maar uitzoeken.

Er zijn veel manieren om hier iets aan te doen. Dit kan door veranderingen in de opleidingen zodat er meer tijd is voor begeleiding, betere uitleg en meer in de gaten houden wie wel of niet meekomt. Het heeft ook te maken met een bereidheid van ouders om het eigen netwerk niet alleen voor de eigen kinderen te laten gelden, maar ook voor anderen. Haar is opgevallen dat mensen vaak denken dat het aan henzelf ligt, maar als iedereen hetzelfde probleem ervaart, ligt dat anders. In dat geval is er iets in de regels en omgang om aan te veranderen.

De heer *Busker* stelt dat het rapport een fundamentele verandering toont, namelijk dat de jeugd later in de positie komt om bezig te gaan met de grotere vraagstukken aangezien ze laten settelen. Al eerder is aan de orde geweest wat voor grote

consequenties dit kan hebben als dit samen niet goed fundamenteel wordt opgevangen. Hij is beducht dat zijn eigen generatie langer in de positie blijft waardoor vooruitgang in het algemeen trager gaat dan zou moeten; dit terwijl de wereld in enorm tempo verandert. Hij wil graag vooruitgeduwd worden door nieuwe generaties. Het rapport is mooi maar ook urgent op veel fronten. Hij merkt dat jongeren erg geëngageerd zijn, maar het bereik wordt vaak klein omdat ze veel energie nodig hebben voor vraagstukken om hun leven in te richten die dichtbij henzelf staan.

De heer *Van Eijk* onderschrijft de opmerking van de heer Busker geheel. Hij wijst erop dat de media het onderwerp jongeren met niet-westerse achtergrond en lage opleiding minder oppakken, terwijl het rapport daar nadrukkelijk op ingaat. De media focussen op de groep met hogere opleiding omdat daar die stapeling plaatsvindt al van studieschuld, huisvesting en later een gezin. Hiermee is een doelgroep in zicht gekomen die eerder nog niet scherp in beeld was en daarover moet met elkaar wel gesproken worden.

De heer *Eski* noemt het inspirerend wat de heren Busker en De Boer naar voren hebben gebracht over de urgentie. Hij roept de raad dan ook op zich door deze verkenning te laten inspireren om op grotere vraagstukken er gezamenlijk uit te komen. De jongeren hebben laten zien bepaalde afslagen op de arbeidsmarkt gezamenlijk te nemen. Zo maken zij een duidelijk onderscheid tussen flexibiliteit – respectievelijk autonomie aan mensen geven (ook in een vaste baan kan men heel flexibel zijn) – en flexibilisering: geen enkele jongere zit te wachten op de consequenties van onverzekerd rondrijden e.d. Voorts roept hij de raad op om in de komende verkiezingen deze boodschappen verder te brengen. Het zou zonde zijn om de bevindingen, die gezamenlijk gedeeld worden, in een la te laten verdwijnen. Daarvoor is de urgentie te hoog.

Reflectie vanuit jongeren op de verkenning – vraaggesprek

Vier jongeren worden door de voorzitter eveneens op het podium uitgenodigd en stellen zich kort voor. Het zijn: Jurgen van der Hel (voorzitter JOB) namens mbo-studenten, Floor Brands (voorzitter NJR) namens studenten hbo/wo, Eline Welling (Jong Rabo) namens jonge werkenden en Alwin Snel (Jong Management, bedrijfseigenaar evenementen) namens jonge ondernemers. De *voorzitter* verzoekt hen om in hun verhaal ook vanuit hun eigen ervaringen te reageren op fundamentele consequenties van het uitstellen van settelen zoals genoemd door de heer Busker.

De heer *Van der Hel* bevestigt dat mbo-studenten met niet-westerse achtergrond veel moeilijker stageplaatsen kunnen vinden, of plaats om zichzelf te ontwikkelen. Ook in zijn eigen klas voor onderwijsassistenten komen er verschillende mensen niet aan de slag. Op plekken waar ze komen, worden ze niet of amper begeleid en eigenlijk aan hun lot overgelaten. Hij merkt ook twijfels over doorstuderen en wel of niet schulden voor de hbo-studie accepteren. Voor de langere termijn gaat dit ook invloed hebben op huis kopen en de ontwikkeling na de studie en terugwijken van bepaalde loopbanen. Desgevraagd op wat moet gebeuren om deze problemen te tackelen, vindt hij het sowieso nodig dat studenten neer de ruimte krijgen zichzelf te ontwikkelen: een jaar langer over de studie kunnen doen (met bijvoorbeeld een bestuursjaar of andere activiteiten) zonder zorgen om duizenden euro's extra studieschuld. Investeren in jezelf is niet alleen onderwijs maar ook extra activiteiten eraan toevoegen.

Mevrouw *Brands* heeft de 'onzichtbare muur' inderdaad gemerkt. Zij heeft zelf het geluk om aan de 'juiste' kant van deze muur te staan. Haar ouders zijn ondernemers en hebben haar geleerd mondig op te treden. Ze kent ook mensen die dat niet ervaren hebben en meer moeite hebben om op hun plek te komen.

De heer *De Leeuw* stelt de vraag wat anders is dan dertig-veertig jaar geleden toen het ook over die netwerken ging en wat de oplossing kan zijn.

De heer *Putters* noemt dit een terechte vraag waar niet één antwoord op te geven is. Enerzijds is de stapeling van eisen groot en moet momenteel meer tegelijkertijd gedaan worden dan vroeger. Anderzijds is het nodig na te denken over omgaan met risico's. Veel in het rapport gaat over optimaal randvoorwaarden bieden, maar optimale zekerheid zonder enig risico is er nooit. Daarmee moet je, niet anders dan vroeger, leren omgaan.

Volgens de *voorzitter* gaat het bij het netwerk niet alleen over risico's. Ze heeft het idee dat in het onderwijs gemakkelijk van wordt uitgegaan dat de zelfstandigheid bij de studenten, het uitgangspunt, er meteen al in zit. Tegenwoordig worden ouders veel meer dan vroeger gedwongen om mee te denken, de studie van hun kinderen te volgen en met mogelijkheden uit hun eigen netwerk aan te komen. De opleidingen gaan er sterk van uit dat dat netwerk voorhanden is. Dit is een groot verschil met vroeger.

Mevrouw *Welling* voegt toe dat die zelfstandigheid inderdaad gevraagd wordt vanuit mbo en hoger onderwijs. Als een student die zelfstandigheid niet kan opbrengen, zijn de financiële consequenties veel groter. Dit maakt de situatie nog beangstigender, zodat mensen soms daardoor niet verder komen.

De heer *Eski* betoogt dat netwerken ook speelt bij werven en selecteren van mensen. Hij hoort van werkgevers dat zij eerst in hun eigen netwerk in eigen omgeving kijken naar een geschikt iemand en pas dan de vacature online zetten. Als de volgorde echter omgekeerd is, krijgt iedereen evenveel kans. Zonder netwerk om gebeld te worden komt iemand er bijna niet tussen. Hierdoor wordt een bepaalde structuur gecreëerd waarin het zonder connecties moeilijker is en het netwerk des te belangrijker is.

De heer *De Boer* constateert dat bij een sterke economie zoals nu met veel vacatures de kansen enorm toenemen. Toen hij voorzitter was van de Taskforce Jeugdwerkloosheid ging het met de economie daarentegen slecht. Ook bij het mbo geldt dat het met 90 à 95 procent van de jongeren goed gaat, maar er is wel een groep die het moeilijk heeft. Het verschil met vroeger is dat er mensen zijn met een achtergrond die nog verder op afstand staan dan eerder het geval was. Hij zou graag een knop vinden om mix tot stand te brengen. Er zijn geen mechanismen meer (zoals kerken) om mensen met elkaar te mixen, waardoor iedereen snel op het eigen groepje teruggaat. Hij roept op om te zoeken naar manieren om te mixen, zoals verenigingen, waardoor mensen elkaar en elkaars netwerken beter leren kennen.

De heer *Van der Hel* is het ermee eens dat aandacht nodig is voor de ruim vijf procent met problemen en dat een grote groep mbo'ers het goed doen. Maar hij wijst erop dat ook deze groep beslist zorgen en belemmeringen ondervinden. Zo is het voor hemzelf een belemmering om door te gaan naar het hbo aangezien de studieschulden blijven, of het nu goed gaat of niet.

Over de knop om te kunnen mixen in een studentenstad zoekt hij zelf aansluiting bij een studievereniging. Hij vraagt de heer *De Boer* hoe deze het destijds zelf heeft gedaan.

De heer *De Boer* kende eerst niemand in zijn studentenstad en is lid geworden van een studentenvereniging en is een paar jaar later in de studentenvakbond terechtgekomen. Hij maakt zich weinig zorgen over hbo-en wo-studenten, die al veel mee hebben en zich moeten kunnen redden. Hij kijkt eerder naar de mensen met een vak zoals in de zorg en techniek, die nodig zijn, om die goed mogelijk in de samenleving te helpen. Zijn primaire zorg en aandacht is de vijf à tien procent die er echt niet tussen komt.

Volgens de heer *Weegberg* is een verschil met vroeger is het bindende studieadvies van de te halen studiepunten. Daardoor blijft er minder tijd over voor andere bezigheden.

Naast het rapport laat zien dat de studiedruk ook veel mentale druk teweegbrengt. De heer *De Boer* is het hiermee eens.

Mevrouw *Hoffer* roert aan dat meisjes en jongens als vrijwel enige meisje/jongen in de klas kunnen zitten in respectievelijk bijvoorbeeld ICT en onderwijs. Ze ziet dat man-vrouwverhoudingen nog ver te zoeken zijn. Dit wordt ook weer meegenomen naar de toekomst en ze is bang dat dit in de inkomensverschillen in stand gehouden wordt.

Het heeft de heer *Melkert* noemt het frapperend en verontrustend dat de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt nog steeds op de agenda staat en na dertig jaar nog steeds een probleem blijkt te zijn.

Wat daarentegen zeer veranderd is, is de rol van sociale media. Er zijn jongeren 5,5 uur per dag op hun telefoon bezig. Hij stelt als open vraag wat de aanbevelingen zijn van het Jongerenplatform over organisatie en zelforganisatie van hun leeftijdsgenoten teneinde jongeren uit hun geïsoleerde positie te halen en individuen beter te laten aansluiten op collectieven van arbeidsmarkt, carrière of gezin.

De heer *Snel* duidt als een grote lijn in de verkenning aan dat jongeren op zoek zijn wat zij precies moeten doen om aansluiting te vinden op de arbeidsmarkt, om de studie te halen en genoeg financiën te hebben. Daar doet zich een stapeleffect voor, maar het antwoord is er niet direct.

In de verkenning staan aanbevelingen over bijvoorbeeld stage. Een stage van enkele maanden geeft een idee wat voor werknemer iemand is, maar dan gaat inderdaad het mechanisme werken van mensen nemen waarmee je in contact bent. De vraag naar de rol van social media wordt vaak gesteld, maar de conclusie is dat jongeren bezig zijn zichzelf te profileren. Social media is een van de vormen, zoals destijds ook de heer *De Boers* studentenvakbond, om jezelf te profileren om te voldoen aan die eisen.

De heer *Eski* noemt de vraag naar social media heel terecht, maar de rol van social media moet volgens hem in de juiste proporties worden gezien. De zaken waar het om gaat, worden niet opgelost door een week offline te zijn, maar vloeien voort uit beleidskeuzes. Het rapport focust op de gemaakte beleidskeuzes. Ongetwijfeld speelt mee dat jongeren zichzelf continu vergelijken met anderen. De jongeren in het rapport zijn optimistisch, met een positieve grondhouding naar de toekomst. Hun generatie staat er wel goed voor, maar er zijn zorgen over bepaalde ingezette trends. Als daaraan geen halt wordt toegeroepen, is er op langere termijn een groot gezamenlijk probleem. Desgevraagd zegt hij dat wat hem van het rapport vooral is bijgebleven, de generatietoets zijn en de redenen daartoe. De verkenning wil echt van generatieconflict naar generatieconsensus gaan. Dat houdt in: eerlijkheid voor de korte en lange termijn, een toets die eerlijke discussies in de samenleving mogelijk maakt over gedeelde belangen in plaats van deelbelangen centraal stellen.

De heer *Boufangacha* is blij dat de positie van jongeren en gelijke kansen voor alle jongeren hoog op de agenda komt. Hij is het ermee eens om uit de modus van onderzoek en plannen maken te komen en te kijken naar manieren om duidelijk en concreet verschil te maken.

Daarbij hoort ook cultuur: slagen maken in bijvoorbeeld de raad zelf, die sociaal-economische vraagstukken behandelt, naar een meer diverse samenstelling, en de hand in eigen boezem te steken. Er wordt gesproken over quotums in het bedrijfsleven stellen etc. en toegevoegde kwaliteit. Hij is ervan overtuigd dat mensen van verschillende achtergronden (etnisch, man-vrouw e.d.) bijdraagt aan verschillende inzichten/visies en meer kwaliteit.

Bij cultuur hoort ook kritisch te kijken naar praktijk-opgeleid en wetenschappelijk opgeleid zijn. Op de arbeidsmarkt is een cultuur gecreëerd dat er minstens hbo nodig zou zijn – zie de actuele debatten in de zorg en ziekenhuizen, waarbij mensen die hun

vak goed verstaan, wellicht nog beter dan wetenschappelijk opgeleide collega's, toch anders gekwalificeerd en beloond worden. Dit stimuleert niet en versterkt niet de positie van jongeren die in de praktijk zijn opgeleid.

Het gaat hem aan het hart dat jongeren steeds meer in de wachtstand komen. Ook vroeger was het niet zomaar gemakkelijk, maar het helpt als werkgevers een basis creëren voor jongeren met eerdere kansen op zekerheid. In een snelgroeiende bezorgsector met veel omzet en veel jongeren als werknemers heeft zo'n tachtig procent een onzeker contract, terwijl het structureel werk is. In de veelgebruikte callcenters werken veel jongeren en is er alleen maar flexwerk. Over de beloning van jongeren worden moeizame debatten gevoerd over jeugdschalen, terwijl gezond verstand zegt dat iemand die twee à drie jaar in een bedrijf werkt, ook vak-volwassenen is. Dan zouden mensen niet tot eenentwintigste jaar hoeven te wachten op een volwassen loon en laag in de loonschaal moeten blijven. Dit is 'laaghangend fruit', zaken om snel mee aan de slag te kunnen gaan teneinde als werkgevers- en werknemersvertegenwoordigers de positie van jongeren wel degelijk te verbeteren.

De heer *Weurding* vermoedt dat ieder in de raad worstelt met zaken die men kent van de eigen jeugd en eigen kinderen. Hij is het eens met de opmerking van de heer *Putters* dat zekerheid er niet is. Inherent aan deze leeftijdscategorie en levensfase kleeft een grote mate van onzekerheid, vroeger en nu. Wel kan in de loop van de tijd die mate van onzekerheid is veranderd.

Hij suggereert verder te kijken naar instrumenten als coaching, begeleiding, meer structureel mogelijkheden bieden om ervaring op te bouwen, stage te verwerven etc. Hij stelt als focus voor te kijken naar de cumulatie van enkele problemen die tot een grote financiële kwetsbaarheid leidt: leenstelsel, arbeidsmarkt, woningmarkt.

De *voorzitter* verzoekt de jongeren op het podium om aanvullende aandachtspunten.

Mevrouw *Welling* vraagt aandacht voor de kinderopvang als knelpunt dat nog niet genoemd is. Het is zeer gestimuleerd dat vrouwen meer gaan studeren en meer gaan werken, maar ze vindt dat te weinig is nagedacht over de consequentie voor de kinderopvang. Er zijn andere landen die dat veel beter hebben geregeld.

De heer *Van der Hel* vindt het belangrijk om niet zozeer over jongeren te praten, zoals vaak gebeurt, maar met jongeren. Het horen van jongeren en daar actie op maken is volgens hem vele malen effectiever dan uren over hun mogelijke problemen vergaderen.

Mevrouw *Brandts* wil met een positieve noot eindigen. Het Jongerenplatform beseft dat er wel degelijk veel kansen zijn voor jongeren in het land, en hoopt die te vergroten door de belemmeringen die er zijn op te lossen. De heer *Eski* sluit zich hierbij aan. [De aanwezigen applaudiseren.]

De heer *Snel* wijst erop dat er veel ondernemers onder jongeren zijn, zoals het onderzoek benadrukt. Hij stelt voor, gezien de helft die met ondernemen stopt, ernaar te kijken hoe de doorgroei naar scale-ups te maken is waar de economie meer aan heeft. Daarnaast vraagt hij aandacht voor de hoge huurprijzen die arbeidsmarkt en ondernemerschap letterlijk schaden. Zo kreeg hij deze week weer een ontslagbrief van een werknemer omdat deze alleen op de particuliere markt een woning kon vinden. Deze woning had een te hoge huur voor zijn huidige salaris. In dit kader is het goed te kijken naar een generatietoets.

De *voorzitter* dankt de panelleden hartelijk voor hun inbreng en hoopt vaker een beroep op hen te kunnen doen ter wille van de levendigheid op de raadsvergadering. Dit is vandaag goed gelukt. [De aanwezigen applaudiseren.]

Spreker vervolgt dat in deze verkenning en de reflectie daarop veel is langsgelopen. Een aantal zaken die genoemd zijn, zal in de volgende raadsvergadering een vervolg krijgen. Dan wordt gesproken over gender en diversiteit in de top. Ze roept aanwezigen op de kans te nemen om zaken die vanochtend in die richting zijn gezegd, op de commissievergadering over dit onderwerp vanmiddag alvast in te brengen.

Deze verkenning van het Jongerenplatform is een eerste, lastige verkenning geweest. Zo'n verkenning verkent veel terreinen en het is onmogelijk voor alles een oplossing te vinden. Dat hoeft ook niet – de wens was om vandaag gezamenlijk het gesprek te beginnen, ook tussen generaties en over generaties heen, over deze problemen. Er zijn vanuit werkgevers- en werknemersgeleding zaken op tafel gelegd om echt over door te praten. Enerzijds dient het praktisch te worden gemaakt, anderzijds is gewezen op een onderliggend fundamenteel probleem dat niet alleen jongeren raakt, maar alle generaties daarboven en die nog gaan komen. Er is begonnen met het Jongerenplatform als plek om dit te bespreken, maar het is te zijner tijd pas echt geslaagd als de SER de bespreking kan integreren. Hiermee is volgens haar vandaag een goed begin gemaakt en zij zal met de raad goed nadenken hoe hieraan een vervolg te geven. Volgende week vindt de presentatie van deze verkenning in de Tweede Kamer plaats. De Tweede Kamer heeft gevraagd om een verkenning en er zitten zeker thema's in voor de politiek. Ze bedankt iedereen voor het goede begin vandaag met het gesprek.

Spreker constateert dat de raadsleden instemmen met de formele vaststelling van de verkenning en feliciteert de betrokkenen. [De aanwezigen applaudisseren.] De felicitaties betreffen zeker de jongeren in de zaal en de publieke tribune, die hebben meegewerkt. Ook bedankt zij de betrokkenen van het SER-secretariaat: Karima Moaddine, Wimar Bolhuis en in de tweede fase Eva Buwalda en Bo Lemmens. [Applaus.] Het secretariaat heeft hard gewerkt en enorm geholpen om in de bevindingen structuur aan te brengen en concrete conclusies te trekken. Voorts zegt ze veel dank aan de afdeling Communicatie van de SER, die met veel succes de verkenning in de publiciteit heeft weten te brengen.

7. Wat verder ter tafel komt

De *voorzitter* memoreert het aanstaande vertrek van Véronique Timmerhuis als algemeen secretaris van de SER. In de zomer is nagedacht om haar laatste raadsvergadering als verrassing anders in te kleuren; de regie vandaag was inderdaad geheel anders. Op 25 september a.s. volgt een afscheidsbijeenkomst en ze verzoekt de raadsleden die in de agenda vrij te houden. Spreker wil deze gelegenheid benutten om alvast een paar zaken te zeggen over de rol van mevrouw Timmerhuis.

Als algemeen secretaris van de SER heeft deze een dubbelfunctie: enerzijds ervoor zorgen dat raadsvergaderingen, DB-vergaderingen, kroonledenoverleg e.d. goed verlopen, anderzijds de SER als organisatie runnen met zijn personeel e.a. Ook het tweede aspect is zeer belangrijk.

Mevrouw Timmerhuis heeft de afgelopen twaalf jaar alle pieken en dalen in de polder meegemaakt en daarbij geprobeerd heel praktisch te blijven en steeds met stevige hand en discipline ervoor te zorgen dat het ritme van overleg doorging. Het is voor een organisatie als de SER zeer belangrijk dat zij dit heeft gedaan en hieraan heeft getrokken. Door hieraan de hand te houden heeft zij steeds weer een plek gecreëerd waardoor betrokkenen in de SER bij elkaar moesten zitten en met elkaar (weer) in gesprek te komen. De ervaring leert dat als zij met elkaar in gesprek komen, er ook weer resultaten uit komen.

Mevrouw Timmerhuis heeft ook een hele ontwikkeling met de raad meegemaakt, al onder de heren Rinnooy Kan en Draijer. In vergelijking met de SER van twaalf jaar geleden is er veel gebeurd. Er zijn veel meer partijen in huis gekomen, de SER is met veel meer terreinen bezig, er zijn andere trajecten bijgekomen zoals IMVO, het Klimaatakkoord en de SER-functie bij LLO. Dit moet allemaal worden georganiseerd en

bemenst. Hierbij is het nodig om goed om te gaan met het dilemma van tijdelijk gericht mensen aanstellen versus de voorbeeldfunctie van de SER – waar de SER over klaagt bij de politiek, moet de SER zelf goed doen. Op de achtergrond heeft mevrouw Timmerhuis een zeer grote rol gespeeld om dit alles in goede banen te leiden.

Ten slotte wil spreekster de internationale voorbeeldfunctie niet onvermeld laten. Veel landen vragen om uitleg hoe de SER werkt en volle agenda's heeft. De SER en Stichting met hun omgeving zijn een bijzonder platform en andere landen kunnen hier veel van leren. Mevrouw Timmerhuis heeft het altijd haar plicht gevonden deze ervaringen te delen en daar heeft zij veel voor gedaan.

Ze wil mevrouw Timmerhuis, vooruitlopend op haar afscheidsbijeenkomst op 25 september, alvast veel dankzeggen. Om het afscheid te markeren overhandigt ze mevrouw Timmerhuis een boeket bloemen en het traditionele beeldje.

[De aanwezigen maken hun waardering kenbaar met applaus.]

Mevrouw *Timmerhuis* dankt de voorzitter voor haar mooie woorden. Ze duidt zichzelf aan als een gelover in de polder en het overleg. Ze heeft dan ook de twaalf jaar bij de SER ervaren als een voorrecht om met iedereen te werken en als heel bijzonder. Ze heeft de SER sterk zien veranderen en ontwikkelen en daar heeft zij in volle overtuiging aan bijgedragen en mede sturing aan gegeven. Het heeft te maken met zowel de onderwerpen, de taakvelden van de SER, zoals het Klimaatakkoord en Leven Lang Ontwikkelen, als met de manieren waarop de SER daarmee bezig is, en de partijen waarmee de SER dat doet. De onderwerpen zijn verbreed en het aantal spelers om in huis een gesprek mee te voeren, heeft een grote ontwikkeling doorgemaakt. Bij sommige onderwerpen ligt dat volstrekt voor de hand en kan dat niet anders. Bij andere onderwerpen is het altijd zoeken wie precies aan zet is. Dat gesprek zal zeker blijven doorgaan.

De verbreding heeft onherroepelijk plaatsgevonden en zal, betoogt zij, door moeten gaan. Dit is ook te zien in de werkwijze van veel van het werk bij de SER – in de commissies en wat wordt georganiseerd aan dialoogsessies, hoorzittingen, meetings, werkbezoeken. De buitenwereld wordt binnengehaald en de praktijkvelden waarover de SER adviseert, worden zelf aan het woord gelaten. De vergadering van vandaag was daar een mooi voorbeeld van, en dat doet de SER op allerlei terreinen, veel meer dan vroeger. Dit is een ontwikkeling die de SER naar haar mening moet vasthouden en doorzetten. Dit is ook nodig, zegt ze hier in huis ook steeds. Het is immers de 'licence to operate' van de SER om het overleg en de zeggingskracht daarvan naar buiten goed te blijven doen. Dat zit juist in die verbreding van groepen en onderwerpen. Ieders betrokkenheid is hiervoor nodig en ze dankt iedereen ervoor de beweging mee te maken en soms aan te jagen. Ze roept op dit waar nodig te blijven doen.

Ze is, zoals gezegd, een gelover in de overlegeconomie, de polder en de kracht van het overleg. Ze staat echt voor wat dit brengt voor een land, een samenleving. Ze heeft zich er met overtuiging en inzet warm voor gemaakt om de SER te laten functioneren als het platform van overleg. Het SER-secretariaat met alle mensen die er werken, doet dat elke dag, ieder vanaf de eigen plek. Ze is heel trots om directeur te zijn (nog even) van zo'n mooie organisatie als de SER en van alle mensen die zich daarvoor inzetten. Ze brengt hulde en dank aan al haar collega's die dit al sinds jaar en dag doen.

Zij heeft inderdaad al die jaren veel aan de internationale blik gedaan. Vanuit het buitenland is er een zeer grote belangstelling voor hoe men in Nederland samenwerkt en overlegt, en uiteraard voor wat dat oplevert. Er zijn veel bezoekersgroepen uit veel landen bij de SER geweest, en een flink aantal daarvan heeft zij te woord gestaan. Ze krijgt vaak terug dat dit het soort inspiratie is waarnaar ze op zoek zijn: het kan werken en wat is er dan voor nodig? Ook is zij naar elders gegaan om ook in nadere landen over de SER te vertellen, zoals recent in Costa Rica waar onlangs een soort SER is gestart. De werkwijze van de SER is niet een op een overdraagbaar, maar er zijn wel lessen uit te leren over wat het vergt om dit te doen. Haar heeft het wel steeds bijgebracht hoe bijzonder het is wat men in Nederland doet en het gesprek voert, met alle moeilijkheden

en complexiteit. Het is niet gemakkelijk, maar wel belangrijk om samen bezig te zijn. Ze roept op om hier met zijn allen aan te blijven werken en de zorgvuldigheid en inzet samen op te blijven brengen. Het is een groot goed, maar ook een kwetsbaar goed om op deze wijze met elkaar te werken – ieder vanuit het eigen belang, maar ook ter wille van het grotere belang van de Nederlandse samenleving.

Zij dankt allen hartelijk voor al het vertrouwen dat zij heeft mogen ervaren. Ze hoopt op haar afscheid op 25 september veel van de aanwezigen weer te zien, en anders op een ander moment vanuit haar nieuwe rol als algemeen directeur van ZonMw. In de gezondheidszorg zijn er veel raakvlakken met veel zaken in de samenleving, dus zij hoopt om velen te blijven ontmoeten.

[De aanwezigen applaudisseren.]

8. Rondvraag en sluiting

Van de rondvraag wordt geen gebruik gemaakt.

De *voorzitter* memoreert de werklunch en de volgende raadsvergadering waarin het advies over diversiteit wordt besproken. Ze sluit de vergadering met dank om 12:15 uur.